

**СУЧАСНІ КОМПАРАТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УКРАЇНІ**

У статті проаналізовані наукові розвідки сучасних літературознавців, присвячені проблемі порівняльного вивчення дитячої літератури. Окреслено перспективи подальших компаративних досліджень літератури для дітей в Україні.

Ключові слова: література для/про дітей, компаративні дослідження.

Нині більшість розвідок, присвячених тим чи іншим аспектам дитячої літератури, завершуються 80-ми роками ХХ століття. Здебільшого літературу для дітей/юнацтва аналізують у контексті історії або теорії літератури й значно менше – порівняльного літературознавства. Тому вважаємо необхідним розглянути наукові розвідки сучасних літературознавців, присвячені проблемі порівняльного вивчення дитячої літератури та окреслити перспективи її подальших компаративних досліджень. В останнє десятиліття в Україні жваво розвивається компаративістика як академічна дисципліна, як наука, ширше як метанова літературознавства (за Д. Наливайком) чи метанаука (за Ф. Жостом, Е. Касперським). Про це свідчить з'ява таких праць як “Теорія літератури й компаративістика” (2006), “Компаративістика й історія літератури” (2007) Д. Наливайка, “Українська компаративістика: концептуальні проєкції” (2010) Л. Грицик; антологій “Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи” (2009) за загальною редакцією Д. Наливайка, “Захід-Схід: основні тенденції розвитку сучасного порівняльного літературознавства” (2012) за загальною редакцією Л. Грицик; навчальних посібників: “Літературознавча компаративістика” (2002) Р. Гром'яка та “Порівняльне літературознавство” (2008) М. Ільницького, В. Будного, колективна монографія “Національні варіанти літературної компаративістики” (2009) та ін.

Попри дискусії з приводу кризи компаративістики (Р. Веллек), спроби вкотре детермінувати її як науку чи як метод, окреслити предмет дослідження та спрогнозувати подальші інтенції розвитку, порівняльні студії не втратили своєї актуальності й на початку ХХІ століття. З одного боку, це можна пояснити зверненням “до концептів та методів сучасного літературознавства й суміжних із ним гуманітарних дисциплін” [Наливайко 2009, 23] та здатністю до адаптації і трансформації. З другого, таке розширення кордонів дисципліни деякі вчені пов'язують із епохою постмодерну, яка власне й актуалізувала міждисциплінарні підходи до вивчення альтернативних текстів, медіа-

текстів, постколоніальні, гей-лесбійські студії тощо й фундаментальні поняття літератури, “мистецтва та культурних текстів” [Сейпер 2003, 206, 210]. Таким чином компаративістика стала певним компромісом між академічним літературознавством і постмодерном. Свого часу К. Сейпер висловив слушну думку, що “для вчених, які цінують внесок постмодернізму, компаративне літературознавство може стати тим місцем, де будуть запроваджені нові підходи в гуманітарних науках” [Сейпер 2003, 211]. Нині художня література для дітей є, на наш погляд, багатим матеріалом для подібних компаративних студій.

Поняття “компаративні дослідження дитячої літератури” ми трактуємо як студії дитячої літератури різних народів у міжнаціональному культурному просторі. Виходимо з того, що об’єкт порівняльного дослідження, як мінімум бінарний і має належати до різнонаціональних літератур. Як зазначає Генрі Г. Ремак, “компаративістика часто зосереджується на стосунках між двома країнами, або ж між двома авторами різних національностей, або одного письменника – з іншою країною” [Ремак 2009, 51]. Тож, зважаючи на такий контекст, спробуємо показати напрямки сучасних порівняльних досліджень в Україні.

Однією із перших про відсутність ґрунтовних праць “зі студіювання художніх творів для дітей із позицій компаративістики” [Салюк 2012, 76] в сучасному українському літературознавстві заговорила Б. Салюк. На думку дослідниці, філологічна наука дещо збіднена, бо науковці “вивчають переважно дитячі елементи (теми, образи) у творах так званої “дорослої” літератури, і значно менше досліджують твори власне ‘дитячої’” [Салюк 2012, 74]. Проаналізувавши різні фахові збірники, в яких науковцями порушуються ті чи інші проблеми дитячої літератури (“Волинь філологічна: текст і контекст. Українська і польська література для дітей та юнацтва” /Вип. 3, 2007/; “Актуальні проблеми слов’янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство” /Вип. XX, XXI, XXII (2009)/), можемо констатувати, що компаративні дослідження ДЛ мають спорадичний характер. Проблеми, що їх порушують у вислідах, не мають певної системи. Вони не розкривають самої суті діалогу дитячої літератури, представленої в різних народів. Так, О. Вишневська “Реальність і фантастика в польській та українській літературних казках ХХ століття (на матеріалі казок Я. Корчака та О. Іваненко)”; Ю. Подосельнік “Дитячі образи Артуріани: особливості інтерпретації (на матеріалі англо-американської літератури фентезі ХХ ст.)”, автори намагаються вивчати літературу для дітей/юнацтва у міжкультурному, міжнаціональному просторі, та, на жаль, це не завжди передбачає аналізу діалогу культур або ж дитячої літератури.

Так, стаття О. Вишневської “Реальність і фантастика в польській та українській літературних казках ХХ століття (на матеріалі казок Я. Корчака та О. Іваненко)”, наштовхує на міркування про відбір матеріалу для порівняння/зіставлення. Адже, на думку Е. Касперського, “порівняння мусить дотримуватися визначених дослідницьких принципів” і відкривати в літературі те, що “раніше було невидимим і невідомим” [Касперський 2009, 130]. Однак фактаж, який подає дослідниця часом суперечливий, вона мотивує свій вибір переконанням, що саме життєві аналогії вплинули на зацікавлення Я. Корчака та О. Іваненко жанром повісті-казки. О. Вишневська вважає, що “інтерес до жанру літературної казки-повісті”, присвята життя і творчості дітям, “лихоліття Другої світової війни” [Вишневська 2007, 128, 129] зближують обох митців. Останній факт викликає деякі сумніви, бо Я. Корчак загинув у 1942 році, так і не пройшовши згадані лихоліття [Вишневська 2007, 129]. Тривалий час польський письменник “був директором дитячих виховних закладів – “Наш дім” та “Будинок сиріт” [Вишневська 2007, 128] і це, на думку О. Вишневської, вплинуло на його творчість так само, як свого часу, відвідини О. Іваненко дитячого будинку, в якому перебували діти, зібрані з фашистських таборів. Дослідниця обирає такий аспект порівняння, який найповніше розкриває фантастичне і реальне в казках-повістях обох авторів.

Упродовж останнього десятиліття захищено кілька дисертацій, у яких проблематизуються ті чи інші аспекти літератури для/про дітей або ж літератури “дорослої”, героями якої є діти/підлітки [3; 7]. Так, Т. Котовська вивчає підліткову проблематику в повоєнній українській та американській прозі й об’єктом свого дослідження обирає роман Джерома Селінджера “Над прірвою у житті” та “твори відповідної тематики українських письменників (О. Гончара, Гр. Тютюнника, Вал. Шевчука, М. Вінграновського, В. Дрозда, Ю. Тарнавського)” [Котовська 2011, 1].

Розвідка Б. Салюк – перше ґрунтовне компаративне дослідження традиційного образу дитини-бешкетника у художній белетристиці для/про дітей на тематологічному рівні, йдеться про традиційні сюжети та образи (ТСО). Дослідниця для аналізу залучає художні твори різнонаціональних літератур, зокрема української (“Малий Мирон” І. Франка; “Федько-халамидник”, “Кумедія з Костем”, “Бабусин подарунок” В. Винниченка; “Тореадори з Васюківки” Вс. Нестайка; “В сутінки”, “Дивак”, “Сито, сито” Гр. Тютюнника, “Щасливий день суворовця Криничного” І. Багмута), шведської (“Пеппі Довгапанчоха”, “Еміль із Льоненберги” А. Ліндгрена), німецької (“Дівчинка, з якою дітям не дозволяли знатися” І. Койн; “Еміль і детективи” Е. Кестнера), американської (“Пригоди Тома Соєра”, “Пригоди Гекльберрі Фін-

на” М. Твена; “Вождь червоношкірих” О. Генрі), англійської (“Збігло літо” Н. Боден; “Гидкий Генрі” Ф. Саймон).

Послугуючись здобутками міфокритики, Б. Салюк вдається показати парадигму традиційного образу бешкетника та етапи його традиціоналізації у літературі для/про дітей. Виходячи із естетичних категорій “комічне/трагічне”, “смішне/серйозне”, дослідниця пропонує два типологічні типи шибеника: комічний (модель “Том Соєр”), де “домінує в характеротворенні персонажа бешкетництво-як-розвага” [Салюк 2012, 86] і драматичний (модель “Гек Фін”), де переважає “бешкетництво-як-бунт” [Салюк 2012, 86]. Генезис традиційного образу бешкетника комічного типу (КТ) та драматичного типу (ДТ) авторка простежує на кількох рівнях: *архаїчному* (КТ – міфологічний персонаж Трикстер; ДТ – епічний герой: Гільгамеш, Геракл тощо); *фольклорному* (КТ – “низькі” персонажі: дурень, блазень; ДТ – образ знедоленої дитини: сирота, пасербниця тощо); *літературному* (КТ – з’ява самого образу дитини-бешкетника у творах: “Пригоди Тома Соєра” М. Твена, “Тореодори з Васюківки” Вс. Нестайка; ДТ – “Пригоди Гекельберрі Фінна” М. Твена, “Федько-халамидник” В. Винниченка, “В сутінки” Гр. Тютюнника).

При цьому дослідниця послугується новими підходами вивчення художніх текстів ДЛ. Для аналізу вона залучає не лише міфокритику, а й етно-малогічні студії (“Образ дитини-бешкетника крізь призму етноімагології (на матеріалі повісті М. Твена “Пригоди Тома Соєра” і трилогії Вс. Нестайка “Тореодори з Васюківки”)), інтертекстуальні, (“Інтертекстуальні аспекти трилогії Вс. Нестайка “Тореодори з Васюківки”)), антропологічні (“Особливості портретування персонажа бешкетника в дитячій літературі”), психоаналітичну критику (“Психологічний портрет бешкетників дитячих оповідань В. Винниченка та повісті Н. Боден “Збігло літо”) та ін. Типологізуючи образ дитини-бешкетника у белетристиці для/про дітей, Б. Салюк актуалізує дискурс ТСО в студіях дитячої літератури загалом. Зважаючи на недостатню вивченість проблеми функціонування традиційних сюжетів та образів у літературі для дітей, її розвідка набуває значної ваги у контексті розширення меж компаративістичних досліджень, що підводить до висновків про актуальність “вивчення традиційного образу дитини-бешкетника, репрезентанта яскравого світу дитинства на сторінках творів” [Салюк 2012, 104].

Післямодерний період актуалізує подібні дослідження, особливий інтерес викликає текст Іншого, полілогічність комунікації тощо. “Іншими” насамперед є “донедавна маргінальні” – на зразок жінки через призму фемінізму, чорношкірих через постколоніалізм, сексуальних меншин через відповідні естетики і можемо припустити дитячого через дорослий тексти. Саме викремлення дитячого тексту (так само як жіночого) є його протиставленням

і звільненням із під тиску дорослого. Тому заслуговують дослідження практики письма, спрямовані винятково на естетику, а не різноманітні утилітарні потреби. Порівняння ДЛ, а також її зіставлення із дорослою лише на естетичній основі засвідчить правомірність існування самої категорії дитячої літератури. І навіть, якщо буде зроблено висновок, що дитячу і “дорослу” літературу зовсім не продуктивно розрізняти, то сам процес дослідження бо-дай звільнить ДЛ від її утилітарного, а тому й репресивного щодо тексту і естетики трактування.

Можемо констатувати, що протиставляються у дослідженнях ДЛ більше антропологічні категорії дорослості/дитячості, а не естетики дитячої і дорослої. Це спричинене і традицією і полегшенням побудови опозицій. Але воно є спрощеним розумінням дитячої літератури, оскільки важливо протиставити не вік реципієнта або персонажів у відповідних текстах, а відмінну/подібну естетику текстів, яким дозволено було бути лише дидактичними, і текстів, яким хоча б певною мірою пробачалася розважальність, краса форми, ускладнена структура заради гри, умовно негативні персонажі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Вишневецька* О. Реальність і фантастика в польській та українській літературних казках ХХ століття (на матеріалі казок Я. Корчака та О. Іваненко) / *О. Вишневецька* // Волинь філологічна : текст і контекст. Українська і польська література для дітей та юнацтва : зб. наук. пр. – Вип. 3 / упор. Т.П. Левчук. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 127-134. 2. *Касперський* Е. Про теорію компаративістики / *Едвард Касперський* // Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи. Антологія / За заг. ред. Д. Наливайка. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 123-146. 3. *Котовська* Т.І. Підліткова проблематика в повоєнній українській та американській прозі: компаративні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.05 – порівняльне літературознавство / Т.І. Котовська. – Тернопіль, 2010. – 20 с. 4. *Наливайко* Д. Літературна компаративістика вчора і сьогодні / *Дмитро Наливайко* // Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи. Антологія / За заг. ред. Д. Наливайка. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 5-42. 5. *Ремак* Г.Г. Літературна компаративістика : її визначення та функції / *Генрі Г. Ремак* // Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи. Антологія / За заг. ред. Д. Наливайка. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 44-58. 6. *Салюк* Б. Дитяча література у контексті сучасних літературознавчих концепцій // *Мова й література в проекції сучасних наукових парадигм : колективна монографія* / М.М. Греб, С.М. Глазова, О.П. Колінько, Б.А. Салюк, С.І. Корнієнко. – Донецьк : ЛАНДОН, 2012. – 246 с. 7. *Салюк* Б.А. Типологія традиційних образів дитини-бешкетника у художніх творах для дітей і про дітей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.05 – порівняльне літературознавство / Б.А. Салюк. – Тернопіль, 2011. – 20 с. 8. *Сейнер* К. Компаративне

літературознавство (comparative literature) / Крейг Сейпер // Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – С. 206-211.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Зайцева К., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Современные компаративные исследования детской литературы в Украине

В статье проанализированы научные исследования современных литературоведов, посвященные проблеме сравнительного изучения детской литературы. Намечены перспективы дальнейших компаративных исследований литературы для детей в Украине.

Ключевые слова: *литература для детей /о детях, компаративные исследования.*

Zaitseva K., postgraduate student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Modern Comparative Study of Children’s Literature in Ukraine

The article deals with the analysis of the scientific exploration by contemporary specialist in literature, which investigates children’s literature from positions of comparative studies. Perspectives of future comparative studies of literature for children in Ukraine are outlined.

УДК 811.161

Івасишина Т., доц., к.філол.н.,
Національна академія Служби безпеки України

ПРИРОДА СЛОВА В НОВИХ КОМУНІКАТИВНИХ ВИМІРАХ

Розглянуто нові підходи до вивчення природи слова в умовах формування глобального інформаційно-комунікативного простору. Особливу увагу приділено слову як засобу інформаційно-комунікативного впливу.

Ключові слова: *слово, лексема, природа слова, комунікативний вплив.*

Формування глобального комунікативного простору, що впливає на всі сторони життя суспільства, як ніколи раніше порушує питання про особливу